

УДК 94(477.83/.86):27-789:002.2''1939/1946''
DOI: 10.24919/2312-2595.10/52.257927

Юрій СТЕЦИК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
вул. Івана Франка, 42, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (stetsyk_u_o@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1795-687X>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/1959605/E-5136-2018>

Остап ПАВЛОВСЬКИЙ

аспірант, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана
Франка, вул. Івана Франка, 42, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100
(pavlovskiyostap9@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5080-6078>

Антоніна БОЙЧУК

аспірантка, Дрогобицький державний педагогічний університет імені
Івана Франка, вул. Івана Франка, 42, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100
(art_science@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5401-8343>

Бібліографічний опис статті: Стецик, Ю., Павловський, О., & Бойчук, А. (2022). Дестабілізаційні фактори повсякденної праці братів Жовківської василіанської друкарні (1939–1946 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 10/52, 13–33. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.10/52.257927>.

**ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНІ ФАКТОРИ ПОВСЯКДЕННОЇ ПРАЦІ
БРАТІВ ЖОВКІВСЬКОЇ ВАСИЛІАНСЬКОЇ ДРУКАРНІ
(1939–1946 рр.)**

Анотація. Мета дослідження – реконструкція біограм братів Жовківського василіанського монастиря, які працювали у місцевій друкарні в умовах Другої світової війни та політичних і релі-

© Юрій Стецик, Остап Павловський, Антоніна Бойчук, 2022

гійних переслідувань радянської окупаційної влади. **Методологія дослідження** базується на аналітичній та синтетичній критиці історичних документів і зіставлення інформації із біографічними джерелами. **Наукова новизна** вбачається у запровадженні вперше до широкого обігу документації слідчих справ та некрологів. **Висновки.** Друга світова війна та радянська окупація Галичини внесли неспокій у повсякденне аскетичне життя насельників Жовківського василіанського монастиря, який не зумів залишитися осторонь військових жахів, спричинених правителями світських імперій (СРСР і Німеччини). У цьому вирі подій змінювалися окупаційні власті (більшовики-нацисти-більшовики). І кожен із окупантів бажав використати видавничі потужності василіанської друкарні при Жовківському монастирі у власних пропагандистських цілях. Адже у військовий час у друкарні видавалася агітаційна література, спрямована на ведення інформаційної війни серед місцевого населення. У цей складний період історії заручниками цієї ситуації стали нічому невинні монахи, які, ведучи самотницький спосіб життя, намагалися відсторонитися від геополітичних конфліктів між світовими лідерами. Монахи смиренно виконували вказівки світських окупаційних властей доти, доки не було порушено їхнє право вільного віросповідання. Адже радянська окупаційна влада намагалася шляхом терору та репресій примусити василіанське чернецтво відмовитися від греко-католицького віровизнання, і перейти на російське православ'я. Проте, незважаючи на масові обыски, арешти, допити та ув'язнення, монашество зуміло стійко вистояти у незламності своєї віри, пройшло виправно-трудові табори та перейшло у підпілля.

Ключові слова: брат; профес; монастир; друкарня; видавництво.

Yurii STETSYK

PhD hab. (History), Professor, Professor, Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 42, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (stetsyk_u_o@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1795-687X>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/1959605/E-5136-2018>

Ostap PAVLOVSKYI

Postgraduate Student, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 42, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (pavlovskiyostap9@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5080-6078>

Antonina BOICHUK

Postgraduate Student, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
42, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100
(art_science@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5401-8343>

To cite this article: Stetsyk, Yu., Pavlovskiy, O., Boichuk, A. (2022). Destabilizatsiini faktory povsiakdennoi pratsi brativ Zhovkivskoi vasylianskoj drukarni (1939–1946 rr.) [Destabilization factors in the daily work of brethren in the Zhovkiv Basilian printing house (1939–1946)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 10/52, 13–33. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.10/52.257927> [in Ukrainian].

DESTABILIZATION FACTORS IN THE DAILY WORK OF BRETHREN IN THE ZHOVKIV BASILIAN PRINTING HOUSE (1939–1946)

Summary. *The purpose of the study is to reconstruct the biographies of the brethren of the Zhovkva Basilian Monastery who worked in a local printing house during the Second World War and the political and religious persecution of the Soviet occupation authorities. The research methodology is based on analytical and synthetic critique of historical documents and comparison of information with biographical sources. The scientific novelty is seen in the introduction for the first time into wide circulation of documentation of investigative cases and obituaries. Conclusions.* World War II and the Soviet occupation of Galicia brought unrest to the daily ascetic life of the inhabitants of the Zhovkva Basilian Monastery, which failed to stay away from the military horrors caused by the rulers of secular empires (USSR and Germany). In this vortex of events, the occupying authorities changed (Bolshevik-Nazi-Bolshevik). And each of the occupiers wanted to use the publishing capacity of the Basilian printing house at the Zhovkva Monastery for their own propaganda purposes. After all, during the war, the printing house published propaganda literature, which was aimed at waging an information war among the local population. In this difficult period of

history, the hostages of this situation were innocent monks who, leading a solitary lifestyle, tried to distance themselves from geopolitical conflicts between world leaders. The monks humbly followed the instructions of the secular occupation authorities until their right to freedom of religion was violated. After all, the Soviet occupation authorities tried to force the Basilian monks to renounce the Greek Catholic faith and convert to Russian Orthodoxy through terror and repression. However, despite mass searches, arrests, interrogations, and imprisonment, the monastic order managed to withstand the steadfastness of its faith, went through labor camps, and went underground.

Key words: *brother; profess; monastery; printing house; publishing house.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку василіанського книгодрукування як в Україні, так і за кордоном (в українських діаспорних поселеннях), постає необхідність у вивченні її невтормних трудівників (братів-друкарів), які стояли на сторожі друкованого слова і активно спричинилися до поширення україномовної релігійної літератури в умовах полонізації, германізації та русифікації українського народу. Особливо в новітніх реаліях жорсткої російсько-української війни вагоме значення набуває інформаційний фронт, який у минулому забезпечувала масова продукція провідних українських друкарень. І таким визначним видавничим осередком була і залишається сьогодні василіанська друкарня при Жовківському монастирі Різдва Христового. Цей потужний видавничий осередок, як під час Першої, так і Другої світових воєн зазнав руйнації та закриття, однак із плином часом зумів відродитися та розвивати давні традиції друкарської справи і дбати про збереження української віри, мови, історії, культури. Адже кожна окупаційна влада (польська, німецька, радянська) намагалася використати потужні технічні можливості друкарні для поширення своєї пропагандистської літератури. Відповідно жертвна праця братів-друкарів заслуговує на дослідження і належне поцінування.

Аналіз досліджень. Обрана нами Жовківська монастирська спільнота братів-друкарів не була предметом спеціального вивчення. Окремі дослідники, вивчаючи історію Василіанського Чину та трагічну долю греко-католицького духовенства, звертають увагу на відомих діячів Галицької провінції (Ваврик, 1958; Патрило, 1992; Прах, 2015; Стасів, 2015, 2018). Так, обрані нами брати-друкарі

Жовківської обителі залишаються маловивченими в українській церковній історіографії, оскільки тривалий час їхні слідчі справи залишалися засекреченими та недоступними в архівах КДБ (СБУ) (АУСБУ ЛО, спр. 26909). Сьогодні, коли засекречені архіви стали доступними для широкого загалу, постає можливість опрацювати ці матеріали та запровадити їх до широкого наукового обігу. Загальні документи про ліквідацію УГКЦ та ЧСВВ частково запровадженні до наукового обігу, де віднаходимо фрагментарні згадки про окремих насельників обителі (*Реабілітовані історією*, 2009). Певні персоніфіковані відомості віднаходимо у каталогах василіанського чернецтва Галицької провінції ЧСВВ (*Catalogus*, 1939, 1943). Окреслений історіографічний та джерельний масив інформації дає змогу розглянути діяльність жовківських василіан та обставини їхнього арешту, судового слідства, ув'язнення, а іншої частини виходу із Чину і повернення до світського життя, а ще іншої групи втікачів за кордон та виняткових випадків переходу до російського православ'я.

Метою статті є реконструкція біограм братів Жовківського василіанського монастиря, які працювали у місцевій друкарні в умовах Другої світової війни та політичних і релігійних переслідувань радянської окупаційної влади.

Виклад основного матеріалу. Друга світова війна внесла неспокій та тривогу у повсякденне аскетичне, духовне життя чернечої спільноти Жовківського василіанського монастиря, яке не брало участі у світських суспільно-політичних процесах. Адже насельники обителі, відповідно до аскетичного Уставу св. Василя Великого, не належали до жодних політичних партій та організацій і були задіяні суто у релігійних заходах.

До початку війни Жовківська обитель була відомим духовним і культурно-просвітницьким осередком: у ній мешкали 47 монахів (12 отців та 35 братів), до монастиря належали парафія, друкарня (адміністрація друкарні, видавнича, художня і палітурна майстерні, книгарня), видавництво, дім письменників, меблева майстерня. Ієромонахи були не тільки проповідниками, сповідниками, місіонерами, екзорцистами, модераторами релігійних спільнот (Апостольської Молитви, Маріїнської Дружини, Доброї Смерті) при монастирському парафіяльному храмі, але й вчителями катехизму у місцевих школах та редакторами, авторами статей, книг і цензорами у видав-

ництві. Адже василіанське «Місіонар» у міжвоєнний період продукувало цілу серію україномовних релігійних видань, які поширювалися по всьому світу: часописів «Місіонар», «Календар Місіонара» та цілої серії книг «Бібліотека релігійної драми», «Католицькі читання», «Українська книжка», «Душпастирський календар», «Бібліотека релігійної освіти»). Брати були залучені до роботи у друкарні: префектами, експедиторами, інтролігаторами (палітурниками), електриками, фотографами, друкарями (набирачами шрифтів) (*Catalogus*, 1939, s. 19). Із першим приходом радянської влади (1939) видавнича діяльність жовківських василіан була заборонена, і їхня друкарня була націоналізована радянськими окупантами. Чисельність насельників Жовківського монастиря впродовж 1939–1941 рр. скоротилася із 47 до 17 (4 отці та 13 братів), оскільки частина монастирських приміщень була зайнята радянськими військами, а вулиця Василянська була перейменована на Горького (*Catalogus*, 1943, s. 23). І тільки радянсько-німецька війна (1941–1945) та встановлення німецької окупаційної влади (1941–1944) у Жовкві дали змогу повернути друкарню у власність монастиря та відновити видавничу справу. Проте другий прихід радянської окупаційної влади (1944) супроводжувався масовими арештами василіанського чернецтва. Після ліквідації монастиря (1946) у його підземеллях радянські каральні органи облаштували тюремні камери, де була замордована національно свідомо місцева українська людина. І тільки у 2005 р. відбулися перепоховання замордованих у цих казематах (Стасів, 2018, с. 303).

У листопаді 1945 р. органами КДБ була сфабрикована групова справа по обвинуваченню в антирадянській діяльності монахів монастиря Василянського Чину, який функціонував у м. Жовква Львівської області. По цій справі були арештовані та передані до суду настоятель монастиря Пелех Михайло (отець Модест) Іванович, його заступник Савчин Маркіян (отець Мар'ян) Якович, письменник-монах Когут Матвій (отець Маркіян) Гаврилович, директор монастирської друкарні Пасіка Павло (брат Партеній) Ілліч і монах Курман Дмитро (брат Доротеї) Степанович (АУСБУ ЛО, спр. 26909).

Радянські каральні органи обвинувачували їх у тому, що вони як в період німецької окупації, так і після вигнання німців із території Західної України використовували проповідальницю церкви та свою релігійну пресу для провадження антирадянської агіта-

ції, спрямованої на дискредитацію радянської влади та виховання віруючих у дусі німецько-українського націоналізму. Із 1939 р. із приходом у Західну Україну Червоної армії видавництво Василянського Чину було закрито, а друкарня, матеріали, майстерні націоналізовані радянською владою та передані районній жовківській газеті «Нове життя», яка обслуговувала потреби комуністичних окупантів.

Із приходом німецької окупаційної влади на територію Львівської області у кінці червня 1941 р. Пелех організував навколо себе вороже налаштованих до радянської влади священників та монахів монастиря, відновив роботу видавництва Василянського Чину, перетворив монастир на видавничий центр, де весь період німецької окупації великими накладками друкувалася різна антирадянська націоналістична література (АУСБУ ЛО, спр. 26909, арк. 196).

Із поверненням радянської влади (1944). Жовківська василіанська друкарня була вдруге вилучена із власності Чину та заново націоналізована. На її базі було утворене радянське державне видавництво для поширення соціалістичної літератури. Всі попередні василіанські видання були заборонені та спалені (Стасів, 2015, с. 202).

У післявоєнний період Жовківський монастир було закрито (1946), і монахи порозбігались хто куди: одні емігрували за кордон (бр. Мар'ян Халуца), другі були арештовані (брати Доротей Курман, Партеній Пасіка, Йосафат Рогатинський), ще інші повернулися до своїх світських родичів (значна частина вийшли із Чину (колишні брати Макарій Тучапський, Доротей Колодій, Іван Гриневич, Никодим Микитюк, Модест Новицький, Зеновій Зінько, Януарій Тимочко, Сергій Андрухів, Михайло Васечко, Ісаєя Владичка, Саббатій Чепіль, Ісидор Пенцак), а частина продовжили залишатися монахами у світському середовищі (брати Бартоломей Базилевич, Петро Боднар, Лука Толочко, Йосиф Тремблук) і тільки в окремих винятках перейшли до православного монашества (брат Віталій Ничай) (*Catalogus*, 1939, s. 19). Відповідно і друкарня була переведена у підпорядкування обласної друкарні у Львові. Велику бібліотеку Жовківського монастиря, яка була найбільшою посеред усіх обителів України, було ліквідовано. Частину фондів передано до Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, а частину вивезли до Крехова, де її спалили (Стасів, 2015, с. 202).

Радянська окупаційна влада на власний розсуд розпоряджалося монастирськими будівлями: у приміщенні монастирської бібліотеки відкрито спортзал російської школи; храм передано Російській Православній Церкві; на першому поверсі помешкання монахів розміщено санепідемстанцію, а на другому – стоматологічну поліклініку; у будинку письменників відкрито російську школу; у монастирських підвалах діяли відділ НКВС та камери для політичних в'язнів (Стасів, 2015, с. 203).

Висновки. Друга світова війна та радянська окупація Галичини внесли неспокій у повсякденне аскетичне життя насельників Жовківського василіанського монастиря, який не зумів залишитися осторонь військових жахів, спричинених правителями світських імперій (СРСР та Німеччини). У цьому вирі подій змінювалися окупаційні власті (більшовики-нацисти-більшовики). І кожен із окупантів бажав використати видавничі потужності василіанської друкарні при Жовківському монастирі у власних пропагандистських цілях. Адже у військовий час у друкарні видавалася агітаційна література, яка була спрямована на ведення інформаційної війни серед місцевого населення. У цей складний період історії заручниками цієї ситуації стали у нічому невинні монахи, які, ведучи самітницький спосіб життя, намагалися відсторонитися від геополітичних конфліктів між світовими лідерами. Монахи смиренно виконували вказівки світських окупаційних властей доти, доки не було порушено їхнє право вільного віросповідання. Адже радянська окупаційна влада намагалася шляхом терору та репресій примусити василіанське чернецтво відмовитися від греко-католицького віровизнання, і перейти на російське православ'я. Проте незважаючи на масові обшуки, арешти, допити та ув'язнення монашество зуміло стійко вистояти у незламності своєї віри, пройшло виправно-трудова табори і перейшло у підпілля.

Джерела та література

АУСБУ ЛО – Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області.

Базилевич Володимир Бартоломей. (1974–1975). *Василіанський Вісник*, 12, 45–46. Рим.

Боднар Петро Павло. (1980–1983). *Василіанський Вісник*, 16, 111. Рим.

- Ваврик, М.** (1958). *По василіянських монастирях*. Торонто: Видавництво отців-василіян,
Від молитви до праці, від праці – по нагороду. З царства Христової любови в серцях українців. (1944, лютий). *Місіонар*, 47 (2), 30–31. Жовква.
- Григорук, М.** (2015). *Дуже розумний старушок*. Взято з <https://www.facebook.com/m.grygoruk>.
- Некролог бр. Германа Бідолаха, ЧСВВ. (1942, жовтень). *Місіонар*, 128. Жовква.
- Пасіка Павло Партеній. (1977–1978). *Василіянський Вісник*, 14, 43–44. Рим.
- Патрило, І.** (1992). Нарис історії Галицької Провінції ЧСВВ. *Записки ЧСВВ*, сер. II, сек. I, т. 48, с. 301–382. Рим: Видавництво отців-василіян,
- Прах, Б.** (2015). *Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини* (Т. 1–2; Т. 2). Львів: В-во УКУ.
- Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Львівська область*. (2009). (Кн. 1). Львів: Астролябія.
- Свідчення о. Дам'яна Богуна, ЧСВВ, записані 4 жовтня 1998 р., Львів, набір розповіді провів о. Єронім Грім, 7 лютого 2015 р., рукопис*. (1998). Рим.
- Стасів, К.** (2015). *Місія високого слова: Василіянське книговидання: минуле, сучасне і майбутнє*. Жовква: Місіонер.
- Стасів, К.** (2018). *Чернеча офіра Христові й Вітчизні*. Жовква: Місіонер.
- Стецик, Ю., & Бойчук, А.** (2021). Духовна офіра брата Йосафата (Василя) Рогатинського ЧСВВ (1885–1948). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 8/50, 87–98.
- Толочко Лука Теодосій. (1991). *Василіянський Вісник*, 19, 90. Рим.
- Халупа Михайло Маріян. (1963, жовтень). *Життя*, XVI (10 (189)), 13. Апостолес.
- Халупа Михайло Маріян. (1980–1983). *Василіянський Вісник*, 16, 116. Рим.
- Catalogus Ordinis Basiliani Sancti Josaphat provinciae Haliciensis SS. Salvatoris ineunte anno 1939*. (1939). (N. 46). Leopoldis.
- Catalogus Ordinis Basiliani Sancti Josaphat provinciae Haliciensis SS. Salvatoris ineunte anno 1940–1941*. (1943). (N. 47). Leopoldis.
- Fr. Bidolach Hermanus Gabriel. (1949). *Записки ЧСВВ*, vol. 1, f. 1, p. 103. Рим: Видавництво отців-василіян.

References

- AUSBU LO – Arkhiv Upravlinnia Sluzhby Bezpeky Ukrainy u Lvivskii oblasti [Archive of the Security Service of Ukraine in Lviv region].
- Bazylevych Volodymyr Bartolomei. (1974–1975). *Vasyliianskyi Visnyk – Basilian Herald*, 12, 45–46. Rym [in Ukrainian].

- Bodnar Petro Pavlo. (1980–1983). *Vasyliianskyi Visnyk – Basilian Herald*, 16, 111. Rym [in Ukrainian].
- Vavryk, M.** (1958). *Po vasyliianskykh monastyriakh [In the Basilian monasteries]*. Toronto: V-vo. Ottsiv-vasyliian [in Ukrainian].
- Vid molytvy do pratsi, vid pratsi – po nahorodu. Z tsarstva Khrystovoi liubovy v sertsiah ukrainsiv [From prayer to work, from work to reward. From the kingdom of Christ's love in the hearts of Ukrainians]. (1944, February). *Misionar*, 47 (2), 30–31. Zhovkva [in Ukrainian].
- Hryhoruk, M.** (2015). *Duzhe rozumnyi starushok [Very smart old woman]*. Retrieved from <https://www.facebook.com/m.grygoruk> [in Ukrainian].
- Nekroloh br. Hermana Bidolakha, ChSVV [Obituary brother Herman Bidolakh, OSBM]. (1942, October). *Misionar*, 128. Zhovkva [in Ukrainian].
- Pasika Pavlo Partenii. (1977–1978). *Vasyliianskyi Visnyk – Basilian Herald*, 14, 43–44. Rym [in Ukrainian].
- Patrylo, I.** (1992). Narys istorii Halytskoi Provintsii ChSVV [Essay on the history of the Galician Province of OSBM]. *Zapysky ChSVV – Annals of OSBM*, ser. II, sec. I, vol. 48, pp. 301–382. Romae: PP. Basiliani [in Ukrainian].
- Prakh, B.** (2015). *Dukhovenstvo Peremyskoi yeparkhii ta Apostolskoi administratsii Lemkivshchyny [The Clergy of the Peremyshl Eparchy and the Apostolic Administration of Lemkivshchyna]*. (Vols. 1–2; Vol. 2). Lviv: V-vo UKU [in Ukrainian].
- Reabilitovani istoriieiu. U dvadtsiaty semy tomakh. Lvivska oblast [Rehabilitated by history. In twenty-seven volumes. Lviv region]*. (2009). (Vol. 1). Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian].
- Svidchennia o. Damiana Bohuna, ChSVV, zapysani 4 zhovnia 1998 r., Lviv, nabir rozpovidi proviv o. Yeronim Hrim, 7 liutoho 2015 r., rukopys [Testimony of Fr. Damian Bohun, OSBM, recorded on October 4, 1998, Lviv, set by Fr. Jerome Grimm, February 7, 2015, manuscript]*. (1998). Rym [in Ukrainian].
- Stasiv, K.** (2015). *Misiia vysokoho slova: Vasyliianske knyhovydannia: mynule, suchasne i maibutnie [The mission of the high word: Basilian book publishing: past, present and future]*. Zhovkva: Misioner [in Ukrainian].
- Stasiv, K.** (2018). *Chernecha ofira Khrystovi y Vitchyzni [The monk offers to Christ and the Fatherland]*. Zhovkva: Misioner [in Ukrainian].
- Stetsyk, Yu., & Boichuk, A.** (2021). *Dukhovna ofira brata Yosafata (Vasylia) Rohatynskoho ChSVV (1885–1948) [Spiritual offer of brother Josafat (Vasyl) Rohatynsky OSBG (1885 – 1948)]*. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Human-*

- ties. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 8/50, 87–98 [in Ukrainian].
- Tolochko Luka Teodosii. (1991). *Vasyl'ianskyi Visnyk – Basilian Herald*, 19, 90. Rym [in Ukrainian].
- Khalupa Mykhailo Mariian. (1963, October). *Zhyttia – Life*, XVI (10 (189)), 13. Apostoles [in Ukrainian].
- Khalupa Mykhailo Mariian. (1980–1983). *Vasyl'ianskyi Visnyk – Basilian Herald*, 16, 116. Rym [in Ukrainian].
- Catalogus Ordinis Basiliani Sancti Josaphat provinciae Haliciensis SS. Salvatoris ineunte anno 1939*. (1939). (Vol. 46). Leopoldis [in Latina].
- Catalogus Ordinis Basiliani Sancti Josaphat provinciae Haliciensis SS. Salvatoris ineunte anno 1940–1941*. (1943). (Vol. 47). Leopoldis [in Latina].
- Fr. Bidołach Hermanus Gabriel. (1949). *Zapysky ChSVV – Annals of OSBM*, vol. 1, f. 1, p. 103. Rym: Vydavnytstvo ottziv-vasyl'ian [in Latina].

Додаток

Біограми братів Жовківського василіанського монастиря, які працювали у місцевій друкарні (1939–1944 рр.)

Базилевич Володимир (брат Бартоломей) (1894–1974)

Народився 13 квітня 1894 р. у побожній родині на Чортківщині. У 30-тирічному віці (19 серпня 1924 р.) вступив до василіанського чернецтва, оскільки тривалий час лікувався. Під час Першої світової війни був поранений під Луцьком (1916 р.) і частково втратив слух. Проходив духовну формацію у крехівському новіціаті. 9 червня 1926 р. склав чернечі обіти та працював у столярні спочатку у Крехові, а надалі у Лаврові (1927–1928) та при відбудові Добромильського монастиря (1928–1930) і розбудові відпустового осередку в Гошеві (1930–1931). Впродовж наступного року проживав у Добромилі (1931–1932). Незабаром переїхав до Крехова, де впродовж п'яти років провадив столярню та навчав молодих братів-монахів столярської справи. У 1933 р. на празник св. Василя Великого склав довічні аскетичні обіти професа у Крехові. У результаті втрати фізичних сил був у 1937 р. переведений із Крехівського до Жовківського монастиря, де до початку Другої світової війни (вересень 1939 р.) займався висиланням книжок при місцевому василіанському видавництві. Після завершення війни та ліквідації василіанських

монастирів у Галичині очевидно доживав свого віку біля світських родичів. Помер на 80-ту році життя та 50-му році чернечого служіння у квітні 1974 р. на Золочівщині («Базилевич Володимир Бартоломей», 1974–1975, с. 45–46).

**Бідолах Герман (брат Гавриїл)
(1869–1942)**

Народився 22 липня 1869 р. у Рожневі біля Снятина (Галичина). У двадцятип'ятирічному віці (29 квітня 1894 р.) вступив до Добромільського монастиря, де проходив школу новіціату під керівництвом магістра Андрея Шептицького. По складенні тимчасових чернечих обітів відправлений до Жовкви для вивчення друкарської справи. По завершенні навчання працював у друкарні. 30 січня 1898 р. склав довічні обіти професа. 11 лютого 1901 р. склав урочисту присягу на служіння у Василіанському Чині. Продовжив працю у Жовківському монастирі, де виконував обов'язки директора канцелярії та префекта друкарні (1902–1903), а з часом став адміністратором всієї монастирської друкарні (1904). Впродовж 1905–1906 проживав у Бучацькому монастирі. У 1907 р. повернувся до Жовківської друкарні, де працював до Першої світової війни. Під час російської окупації зумів зберегти друкарню та відновив її діяльність після війни. В час Другої світової війни друкарня була націоналізована радянськими окупантами (1939–1941). В часи німецької окупації друкарня відновила знову свою видавничу справу. Помер 13 вересня 1942 р. у віці 73 років та на 48-му році монашого служіння. Написав чисельні статті до часопису «Місіонар» та переклав і видав німецькомовну працю Фелікса Набора «Німецька кузня» (повість про часи більшовицької революції у Баварії). Відзначився як освічений та працюючий брат-чернець. В 1907–1908 працював у Північній Америці та написав спогади про життя українських емігрантів. У 1939–1941 керував друкарнею у Ярославі. Займався письменницькою працею, написавши для молоді декілька повчальних оповідань. Друкувався під псевдонімом Іван Бідний. Написав рукописну працю з історії Жовківської василіанської друкарні («Некролог», 1942, с. 128; «Fr. Bidolach Hermanus Gabriel», 1949, с. 103).

Боднар Павло (брат Петро)
(1902–1979)

Народився 15 жовтня 1902 р. у с. Вишенька на Яворівщині. 10 серпня 1924 р. вступив до крехівського новіціату. Перші монаші обіти склав 27 лютого 1927 р., а професію 5 листопада 1933 р. Після новіціату був кухарем у Лаврівському монастирі до 1929 р., оскільки відправлений до Канади в Мондерський монастир, де також виконував обов'язки кухаря. Після десятилітньої праці в Канаді повернувся до Галичини («Боднар Петро Павло», 1980–1983, с. 111). На 1939 р. бр. Петро перебував у Жовківському монастирі та очікував на призначення, виконуючи обов'язки реєстратора замовлень у місцевій друкарні (*Catalogus*, 1939, s. 19). У 1940–1941 був поза межами обителі у с. Сновичі біля Золочева (*Catalogus*, 1943, s. 24). Проте, бр. Петро і надалі підтримував відносини із проводом Василянського Чину як в період окупації, так і в часи підпілля. Із свідчень о. Дам'яна Богуна, ЧСВВ – не був ув'язнений. Проживав у Підгірцях і Золочеві (поблизу помешкання рідної сестри) та працював серед людей, навчав дітей катехизму. Коли греко-католицькі священники, зокрема отці-василіани, почали повертатися із місць позбавлення волі і розпочинали служіння в підпіллі, то бр. Петро організовував людей до участі у богослужіннях, домовлявся про місця відправ та збирав вірних («Свідчення о. Дам'яна Богуна», 1998). У 1976 р. отримав ієрейські свячення. Продовжив свою діяльність як підпільний греко-католицький ієромонах. Помер 27 липня 1979 р. у золочівській лікарні від простуди. Похований у с. Махнівці (Золочівський район) («Боднар Петро Павло», 1980–1983, с. 111).

Косарчин Симеон (брат Спиридон)
(1873–1943)

Народився 1873 р. у Бучачі. Вступив до василянського чернецтва у 1900 р. У Василянському Чині спочатку працював над виготовленням килимів у Михайлівцях, оскільки завершив мистецьку школу в Глинянах. Найдовше перебував у Бучацькій василянській обителі, де був кільканадцять років економом монастирського фільварку в Зеленій. Щосуботи він прибував до Бучацької обителі, де брав участь у вечірні, святкував неділю та повертався до монастирського фільварку. Був низький ростом та працюовитим і набожним. Умів поєднати молитву та фізичну працю у монастирському госпо-

дарстві. Проявляв доброту до всіх. Спричинився до побудови школи та кооперативи на хуторі Зелений біля Звенигорода (Тернопільщина). У 1939 р. працював експедитором книгарні при Жовківській василіанській друкарні. В період радянської окупації та націоналізації друкарні проживав у родинному будинку в Бучачі. За німецької влади був економом у Крехові. Вирушаючи на польові роботи брав із собою не тільки господарських реманент, але й молитовник для проведення духовних вправ. Дбав про матеріальне забезпечення Василіанського Чину, щоб отці-професори могли викладати духовні науки, а брати могли навчатися. Під час польових робіт простудився та помер 17 грудня 1943 р. у Крехові. Похорон відбувся 19 грудня 1943 р. і в ньому взяли участь отці та брати жовківського монастиря під керівництвом о. П. Мартинюка та крехівського пароха о. Лаврецького («Від молитви до праці», 1944, с. 30–31).

Курман Дмитро (брат Доротеї) (1888–1962)

Народився 15 жовтня 1888 р. у с. Добряничі Перемишлянського району Львівської області. У дванадцять років закінчив місцеву сільську школу та відправлений вчитися до майстра кравця. Здобував цю професію два роки. Після цього протягом трьох років працював у господарстві свого батька, а коли йому виповнилося сімнадцять років, то вступив 20 вересня 1907 р. до Крехівського василіанського монастиря у Жовківському районі Львівської області. Вічні обіти професа склав 11 вересня 1921 р. Із цього часу був членом Василіанського Чину і служив в ньому монахом до часу арешту (23 жовтня 1945 р.). За час перебування у Чині проживав по різних монастирях Галицької провінції: Крехівському, Кристинопільському, Жовківському, виконуючи різноманітні обов'язки. Переважно працював кравцем, а у 1938 р. отримав кваліфікацію фотоклішера. В період німецької окупації працював клішером у Жовківській друкарні при видавництві отців-василіан та не піддавався політичним репресіям (АУСБУ ЛО, спр. 26909, арк. 120). Арештований 23 жовтня 1945 р. та засуджений на шість років виправно-трудова таборів. Не вдалося з'ясувати місця відбуття заслання. Звільнений із заслання 25 жовтня 1951 р., відбувши повний термін позбавлення волі. Двічі його судова справа переглядалася (квітень 1946 р. та березень 1957 р.) та залишилася без змін. Після

ув'язнення скерований на поселення у Донецьку область (АУСБУ ЛО, спр. 26909, арк. 319). Помер 24 липня 1962 р. у Брюховичах (Стасів, 2018, с. 491). 10 жовтня 1992 р. реабілітований як жертва політичних репресій на підставі відсутності доказів та складу злочину (АУСБУ ЛО, спр. 26909, арк. 320).

Ничай Василь (брат Віталій) (1885–1973)

Народився 4 жовтня 1885 р. Вступив до василіанського чернецтва 24 жовтня 1912 р. Склав 26 червня 1914 р. тимчасові аскетичні обіти, які доповнив 15 лютого 1923 р. довічними обітами професа. Під час Першої світової війни допомагав військовим капеланам в українській армії. Впродовж 1923–1939 рр. був набірником шрифтів у Жовківській василіанській друкарні та проживав у місцевій обителі (*Catalogus*, 1939, s. 19). По ліквідації радянською владою василіанських монастирів у Галичині (березень 1946 р.) перейшов до Російської Православної Церкви, де згодом отримав ієрейські свячення та призначений парохом до с. Бабичі (Радехівщина), де помер і похований у 1973 р. («Свідчення о. Дам'яна Богуна», 1998).

Пасіка Павло (брат Партеній) (1892–1975)

Народився 15 листопада 1892 р. в Лошневі коло Теревовлі та вступив до крехівського новіціату 1 січня 1910 р. Склавши перші обіти 15 лютого 1912 р., був призначений навчатися друкарської справи у Жовкві. Із початком Першої світової війни був покликаний до війська та перебував на різних фронтах до 1919 р. Після війни повернувся до Василіанського Чину та був призначений наглядачем у навчально-виховному інституті в Бучачі, де тоді був переміщений хлопчачий захист для військових сиріт – старших і молодших, разом було 50 осіб. Разом із сиротами він пережив велику повоєнну розруху. У зимі 1919 р. польське військо забрало приміщення інституту під казарму, а хлопці-бурсаки проживали на горищі, яке було покрито тонкою гонтою. Посередині була тільки одна піч. В таких умовах брат Партеній проявляв доброту та милосердя до дітей. Згодом він був повернутий до Жовкви на складача букв. 15 лютого 1923 р. зробив відновлення чернечих обітів та проживав у Жовківському монастирі до часу відправлення його у 1925 р. на

Закарпаття. Саме в той час в Ужгороді започатковано василіанську друкарню. Після складення обітів професа 15 лютого 1926 р. призначений директором цієї друкарні, яка добре розвивалася під його наглядом аж до малярської окупації восени 1938 р. Потім перейшов до сусіднього монастиря у Малому Березному. Проте після повної малярської окупації Карпатської України був змушений повертатися у березні 1939 р. до Жовкви. У вересні 1939 р. пережив радянський напад у Галичині та ліквідацію тутешньої друкарні. Проте, наскільки це було можливим, працював далі при ній. Продовжив працювати у друкарні під час німецької окупації (1941–1944), будучи її директором. 23 жовтня 1945 р. був арештований та на період слідства утримувався у внутрішній тюрмі УНКДБ Львівської області. Військовий трибунал військ НКВС Львівської області від 27 лютого 1946 р. у м. Львів, на підставі статті 54-10 ч. I КК УРСР, засудив Пасіку П. І. до 8 років ВТТ із обмеженням у правах до 5 років та із конфіскацією майна. Подальша його доля залишається невідомою, за винятком того, що покійник, маючи ще з війська санітарно-медичний вишкіл влаштувався після звільнення з ув'язнення на працю в аптеці і так дожив до статечного віку та упокоївся в Бозі дня 7 липня 1975 р. у Проскурові (Хмельницькому) біля Києва (Україна) на 83 році життя і 63 монашества («Пасіка Павло Партецій», 1977–1978, с. 43–44).

Рогатинський Василь (брат Йосафат) (1885–1946)

Народився 4 жовтня 1885 р. у с. Білявинці Бучацького району Тернопільської області. Із 1893 р. по 1900 р. навчався у неповній середній школі с. Білявинці. По завершенню навчання переїхав до м. Бучач, де вступив до монастиря і одночасно навчався по різних релігійних зібраннях. У цьому монастирі проживав до 1905 р., а потім переїхав до с. Крехів Жовківського району Львівської області, де також служив при монастирі до 1908 р. Офіційно 28 січня 1906 р. вступив до новіціату, а вічні аскетичні обіти склав 15 жовтня 1911 р. Із 1908 р. по 1914 р. проживав при Жовківському монастирі, а потім призваний до австрійської армії, де служив рядовим солдатом та приймав участь в боях проти російської армії до 1916 р., оскільки потрапив в полон до росіян, де знаходився впродовж трьох років (до 1919 р.). Із 1919 р. по 1931 р. знаходився у Бучацькому монас-

тирі, а потім переїхав до м. Варшава, де також проживав у василіанській обителі до 1935 р. Впродовж 1935–1941 рр. мешкав у Жовківському монастирі. Із 1941 р. по 1943 р. знаходився у Бучацькому монастирі. Із 1943 р. по 8 квітня 1946 р. проживав при Жовківському монастирі, звідкіля у квітні 1946 р. переведений до Крехівської обителі, де знаходився до часу затримання (13 серпня 1946 р.). Під час німецької окупації проживав у Жовківському монастирі, де керував церковним хором і одночасно працював помічником експедитора, при цьому ж монастирі, із поширення серед цивільного населення журналу «Місіонер» та різної виданої релігійної літератури. Вироком Львівського обласного суду від 22 жовтня 1946 р. на підставі ст. 54-10 ч. 2 КК УРСР Рогатинський В. Д. був засуджений до 10 років виправно-трудових таборів (ВТТ) із позбавленням у правах на 5 років та конфіскацією майна. Визнаний винним в тому, що будучи монахом Жовківського монастиря з 1935 р. по день арешту розповсюджував серед населення журнал «Місіонер» та іншу літературу антирадянського змісту. Відбував покарання у с. Ляцьке Золочівського району Львівської області. Помер у ВТТ 16 березня 1948 р. Причина смерті не встановлена. Реабілітований Прокуратурою Львівської області 27 січня 1994 р. і на нього розповсюдилася дія ст. 1 Закону України від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» (Стецик & Бойчук, 2021, с. 88–89).

Толочко Теодосій (брат Лука) (1875–1958)

Народився 26 серпня 1875 р. До василіанського чернецтва вступив 29 серпня 1898 р. Перші чернечі обіти склав 29 грудня 1901 р., а другі обіти професа 14 червня 1906 р. У Жовківській василіанській друкарні займався оправою книг, будучи палітурником (на 1939 р. був керівником палітурної майстерні). Після закриття Жовківського монастиря проживав у родича Богдана Бардака (с. Рудники Миколаївського району Львівської області), який був комуністом. Бр. Лука випасав худобу, виконував різні господарські роботи, ночував у сінях будинку. Інколи вечором терпеливо очікував на горнятко кави від своєї родини. Із монастиря забрав із собою богослужбове Євангеліє, молитовники, різну релігійно-повчальну літературу та оксамитовий матеріал для оправи із якого дружина

родича з часом пошила собі та своїм дочкам спідниці, а Євангеліє, не зважаючи на заповіт брата Луки не віддавати його православним священикам, продала рудницькому парохіві Левицькому. Брат Лука залишив серед людей добру згадку: він підпільно опрацював молитовники і багато молився. До православного священика ніколи не ходив ані на сповідь, ані на причастя. Був непохитним у католицькій вірі. Помер 22 жовтня 1958 р. Перед смертю сповідався в о. Байрака. Похоронений у с. Рудники на місцевому цвинтарі («Голочко Лука Теодосій», 1991, с. 90).

Тремблюк Микола (брат Йосиф) (1894–1989 рр.)

Микола Тремблюк народився 5 грудня 1894 р. у с. Репужинці Городенківського повіту на Станиславівщині (сучасна Івано-Франківська область), в сім'ї Якова та Марії з роду Чарнецьких. Був десятою дитиною із одинадцяти. Тієї ж днини був охрещений у місцевій церкві. У дитинстві, коли пас корови, ставив у рядок дітей, котрі з ним були, і починав молитву, як священик у церкві. Це були перші прояви його покликання. У 1906 р. закінчив однокласну народну школу. 1915 р. призваний на військову службу. Після повернення додому у 1919 р., попросив дозволу батьків піти до монастиря. З розповідей рідних дізнаємося, що хтось у війську вплинув на обрання ним шляху служіння Господеві. Батьки не зразу погодились з вибором Миколи, бо бажали бачити його одруженим на красивій і багатій дівчині, котрій він подобався. Все ж він робить вибір, котрого прагнув більше – вступити до монастиря. 20 березня 1919 р. приступив до праці у Жовківській друкарні. У 1925 р., отримавши характеристику і благословення від єпископів Григорія Хомишина та Йосафата Коциловського та був облечений у монаший одяг та розпочав новіціат у Крехівському монастирі. При облечинах отримав монаше ім'я Йосиф. Після новіціату був призначений до Жовківського монастиря, де продовжив своє попереднє служіння – працю у василіанській друкарні. 12 лютого 1933 р. склав монашу професію довічних обітів на руки настоятеля о. Віталія Градюка у Жовківському монастирі, де тривалий час був церковним співцем та помічником у друкарні. На жаль, про період перебування у монастирі збереглося дуже мало інформації. Відомо, що бр. Йосиф приятелював з такими визначними постатями Церкви як владики

Йосафат Коциловський та Василь Ладика. Вони обмінювалися вітальними листівками та фотографіями. У 1923 р. владику Йосафат Коциловський подарував йому мощі св Йосафата. Раз на рік бр. Йосиф приїжджав на вакації додому, де, крім відпочинку, допомагав рідним в господарстві – звозив збіжжя, молотив, щонеділі брав участь у богослужіннях і співав з дяком у крилосі. Після насильної ліквідації УГКЦ на Львівському псевдособорі у 1946 р. розпочалися репресії духовенства і закриття церков та монастирів. Така доля не минула і Жовківський монастир. Після закриття монастиря і вигнання монахів, бр. Йосиф повернувся до рідного дому в с. Репужинці, однак залишився вірним своїм монашим обітам, і продовжував вдома жити за монастирським розпорядком. День бр. Йосифа розпочинався з молитви, пізніше була праця: майстрував у столярні меблі і побутові речі для хати, садив і плекав сад, працював у полі, готував їжу. Оскільки мав педагогічний хист і підхід до дітей та старших – займався вихованням своїх племінників. Вчив їх молитися, катехизму, правил етикету, садівництва. Давав завдання і пізніше приймав екзамени і ставив оцінки. Діти дуже його любили і називало лагідно – «Дідусь». Цікавим є факт, що отець взяв опіку над новонародженою дочкою своєї племінниці – Дарією Фільварків, мама котрої померла після пологів, і завжди казав їй: «Я відповідаю за тебе перед Богом». Родина згадує, що о. Йосиф був дуже скромний, добрий, ощадний, завжди охайний, педантичний, строго дотримувався посту. Головне кредо його життя – убогість. 1973 рік став особливим і переломним у житті бр. Йосифа. Зважаючи на потребу переслідуваної Церкви у душпастирях, єпископ Йосафат Федорик, ЧСВВ 25 листопада 1973 р. висвятив його на священника. З цього часу родинна хата в котрій проживав стала церквою, куди таємно приходили і приїжджали вірні на Богослужіння, сповідь та поради. Щоденно вдосвіта, у епитрахилі і монашій мантії, у підпільній каплиці отець служив Святу Літургію на котру приходили рідні, а також деякі особи з села і з сусідніх сіл, яким можна було довіряти. Вікна закривав картоном, щоб ніхто не бачив. Отець Йосиф спішив з духовною обслугою до вірних у Городенківському, Коломийському та Глумацькому районах. У м. Коломия мав знайомого стоматолога, у котрого перед тим, як кудись їхати, робив запис на прийом. Неодноразово це рятувало отця, коли КДБ вимагало інформації про часті поїздки за межі села. У книзі записів пацієнтів завжди знахо-

дили його прізвище. Підтримував зв'язки з владикою Софроном Дмитерком, ЧСВВ та багатьма підпільними священиками: о. Василем Бартком, о. Йосифом Даниловичем, ЧСВВ, о. Єронімом Тимчуком, ЧСВВ, о. Василем Комаринським та сестрами Службеницями і Мироносицями. У часи підпілля займався вихованням і навчанням кандидатів до священства та монашества, зокрема, його учнями були митрополит Володимир Війтишин та о. Никодим Гуралюк, ЧСВВ. Племінниця отця п. Варвара працювала фельдшером у місцевому медпункті, і отець просив її, щоб повідомляла хто є важкохворий, тоді спішив до тієї особи з духовним ліком – Святими Тайнами. На таку активну діяльність отця звернули увагу окупаційні органи радянської влади. Відтоді він і його помешкання були під наглядом КДБ. Часто в хаті проводилися обшуки, ревізії, під час котрих в о. Йосифа від хвилювання дуже сильно тремтіли руки. Він змайстрував тайники під кріслами та столом, у котрі ховав книги та літургійні речі. У 1977 р., під час чергової ревізії, яка відбулася зразу після богослужіння, люди втекли з хати запасним виходом, а отець не встиг сховати книги, котрі забрали переглянути і обіцяли, що повернуть, але так і не повернули, ще й виписали штраф на 30 карбованців за заборонене зібрання людей на молитві. Родина о. Йосифа разом з ним переживала всю драматичність життя підпільної Церкви. Вони ставали об'єктом насмішок односельчан. Племінників у школі обзивали «уніатами», «монаховими», але вони та отець були незламні. Отець Йосиф вірив, що Церква і Україна будуть вільні, але й казав, що люди будуть бездуховні. Молився багато за рідне село, котре, на жаль, після його смерті поділилося на дві громади – греко-католицьку та православну. 8 квітня 1989 р., на 95 році життя, 64 монашого покликання, 16 священнослужіння відійшов до вічності, отримавши останні Святі Тайни з рук співбрата по Чину о. Йосифа Даниловича. Похоронні богослужіння відслужили отці Василяни: Єронім Тимчук, Антоній Масюк, Никодим Гуралюк при великій кількості людей, котрі прийшли попрощатися з своїм пастирем. Похоронений на цвинтарі у рідному селі Репужинці (Григорук, 2015).

Тучапський Матей (брат Макарій)

Народився у 1908 р. на Тернопільщині (Бережанський район). За національністю українець. Мав громадянство СРСР. Був безпар-

тійний. Походив із селянського роду. Вступив до Василянського Чину. Проживав у Львівському монастирі св. Онуфрія. На 1939 р. був кравцем у Жовківському монастирі та помічником у друкарні. У 1945 р. залучався радянськими слідчими органами як свідок у справі арештованих жовківських василіан. Подальша доля невідома (АУСБУ ЛО, спр. 26909, арк. 284).

**Халуца Михайло (брат Мар'ян)
(1889–1980)**

Народився 4 серпня 1889 р. у Вибудові біля Бережан (Галичина). Походив із селянської родини Пилипа та Ксенії Андрусичин. По завершенні сільської початкової школи продовжив навчання у гімназіях Тернополя та Бережан, де завершив три класи у 1902–1905 рр. Після навчання вступив до крехівської школи новіціату. 14 січня 1913 р. склав першу чернечу професію. Тривалий час працював у Жовківській василіанській друкарні (1919–1941), будучи складачем шрифтів, а із 1939 р. префектом друкарні. Також у різні роки був фіртянином у Львові, Букові, Бучачі, Гошові. Під час Другої світової війни переїхав до Німеччини, звідтіля у грудні 1946 р. виїхав до Бразилії, де працював у василіанській друкарні в Прудентополі до 1948 р. Надалі переїхав до Аргентини, де також працював у василіанській друкарні в Апостолес (видавав василіанський місячник «Життя»), де водночас виконував обов'язки фіртянина та захристиянина. Помер 12 лютого 1980 р. в Апостолес (Аргентина) на 91-му році життя та 67-му чернечого служіння («Халуца Михайло Маріян», 1963, с. 13; «Халуца Михайло Маріян», 1980–1983, с. 116).

*Стаття надійшла до редакції 01.03.2022 р.
Стаття рекомендована до друку 04.04.2022 р.*